

Az ünnepi ülés zárásaként a Sándor Vonósnégyes előadta Joseph Haydn *B-dúr (Napfelkelte)* vonósnégyesének két utolsó tételét. – Az évfordulóra az Akadémia Könyvtára Szirákon, a Teleki család kriptáján márvány emléktáblát helyeztet el, amelynek avatásán, 2001. március 20-án, Meskó Attila akadémikus, az MTA főtítkárhelyettese mondott beszédet.

Március 22-én Ecsedy István, a NKÖM helyettes államtitkára nyitotta meg a „Könyvek, levelek, ritkaságok” című kamarakiállítását a különgyűjtemények újabb szerzeményeiből. A vásárlásokat, illetve a restaurálást a NKÖM és a Nemzeti Kulturális Alap támogatása és a jövedelemadó felajánlott 1 %-a tette lehetővé, és a gyarapodáshoz ajándékozás is hozzájárult. Néhány példa a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye anyagából: Vörösmarty, Toldy Ferenc, Bartók, Kosztolányi, Füst Milán, Teleki Pál levelei, Németh László, Vas István, Pilinszky verskézirata, Egry József, Ferenczy Béni, Bernáth Aurél, Kós Károly levelei és néhány rajza, vázlata, egy 15. századi, pergamenre írt és díszített *Breviarium Romanum*, Horatius összes műveinek 1492-es velencei kiadása, Arisztotelész 1560-ból Anton Fugger superexlibrisével, Szophoklész hét tragédiája Henri Etienne kommentárjaival és kiadásában 1568-ból, Derecskei Pál leideni teológiai tézisei 1681-ből, amelyek negyedik füzeté eddig ismeretlen és unikum, valamint a nemrég restaurált négy 18. századi selyemtérkép; a Keleti Gyűjteményből: tibeti kézirat, fanyomat és nyomódúc, darabok a *Narhang Kanjur* száz kötetéből, Stein Aurél fényképfelvételei, selyem templomi zászlók és kéziratok Tun Huangból. – A kiállítás sajnos csak március 30-ig volt látható, a Könyvtár Vasarely-termében.

A jubileumi eseménysorozathoz kapcsolható az Internet Fiestán március 2-án elhangzott előadás is, Rozsondai Marianne „Az Akadémia Könyvtára Waldstein-gyűjteménye, Thomas Ender akvarelljei a világhálón.” Erről a gyűjteményről és feldolgozásáról már korábban beszámoltunk (MKsz 2000. 3. sz.).

ROZSONDAI BÉLA

Egy európai régi-könyv adatbázis: a HPB (Hand Press Book). 2000. novemberében az Országos Széchényi Könyvtár teljes jogú tagként csatlakozott a Consortium of European Research Libraries (CERL) nevű szervezethez, amelynek célja európai méretű régi-könyv adatbázis létrehozása. Ez az adatbázis a HPB (Hand Press Book) nevet kapta, és jelenleg 870 000 rekordot tartalmaz.

A CERL előtörténetéhez tartozik, hogy 1992-ben több európai tudományos és nemzeti könyvtár kezdeményezésére létrejött a Konzorcium, amelynek fő célkitűzése, hogy a tudományos könyvtárak megosszák egymás között adatforrásaikat és szakértelmüket és ezáltal az európai nyomtatott örökség jobb hozzáférését, hasznosítását és megőrzését biztosítsák. A Konzorcium non-profit társaság, amelyet Nagy-Britanniában jegyeztek be, és az alapszabály értelmében a tagok egyenrangú részesei a társaságnak. Az adatbázis készítését a tagok részéről befizetett éves tagdíj teszi lehetővé. Alapítása óta ugyanazokat az elveket követi, vagyis rögzíti, hogy az általuk létrehozott adatbázis célja, hogy a kutatáshoz segédeszközként szolgáljon és a kutatók számára széles körben számítógépen hozzáférhető legyen. Továbbá, hogy az adatbázis lelőhely megjelöléseket tartalmaz, ezáltal központi katalógusként működik, lehetőséget nyújt a tagok számára az adatok letöltésére katalógus-készítés céljából. A rekordok csere- és kiadási formátuma az UNIMARC, a rendelkezésére bocsájtott fájlok esetében előnyben részesíti az ISBD(A) katalógizálási szabványt, de a már meglévő fájlok esetében elfogad bármilyen más katalógizálási szabványt, akár retrokonverzió akár a könyvek újbóli kézbevétele eredményeképpen készültek.

Ez a Konzorcium által létrehozott, működtetett és folyamatosan fejlesztett egyesített adatbázis tehát a HPB (Hand Press Book), azaz a régi könyvek adatbázisa. Célkitűzése szerint tartalmazna minden Európában a kézisajtó korában, azaz kb. 1830 előtt nyomtatott könyvet, ily módon a kutatókat Európa soknyelvű, korai nyomtatott könyveinek olyan forrásával lája el amelyre eddig nem volt példa. Nemcsak a tagországok és intézmények, hanem bármelyik más gyűjtemény is szolgáltathat adatokat a HPB-be, de természetesen a tagországok az elsődleges hasznosítói az adatbázisnak, tekintve hogy a nem teljes jogú tagok nem férnek hozzá az adatbázishoz. Az adatbázis könyvtárak és más intézmények által rendelkezésre bocsájtott fájlokból áll, amelyek egyetlen rendszerként működnek.

A HPB-ben lévő 870 000 rekord az alábbi gyűjteményekből és katalógusokból tevődik össze: holland short-title katalógus, a skót nemzeti könyvtár régi könyv-katalógusa, a ljubljani nemzeti és egyetemi könyvtár régi állománya, a az angol ősnymtatvány-katalógus, az ISTC, a British Library német nyelvű 17. századi nyomtatványainak katalógusa, a spanyol nemzeti könyvtár régi állományának egy része, a Bayerische Staatsbibliothek 1500–1850 közötti könyveinek katalógusa, oxfordi egyetemi könyvtárak fájlla, a francia anonym-katalógus, a régi könyvek olasz központi katalógusa, a svéd nemzeti bibliográfia 17. és 18. századi szakasza és a zágrábi nemzeti könyvtár állományának egy része. Az adatbázis szerkezete lehetővé teszi, hogy minden bekerült rekordot egyetlen kereséssel lehessen elérni, ily módon egyesítve a számos gyűjteményből, nagy tudományos könyvtárakból és speciális intézményektől származó információkat. Az adatbázis rendszergazdája a Research Libraries Group, Inc. (RLG), Mountain View, CA. Az adatbázishoz web-en keresztül az RLG felhasználó-barát csatlakozási felülete segítségével lehet hozzáférni.

A HPB-adatbázis hozzáférhető információ adásra és letöltésre egyaránt, tag-intézményeknek, azok munkatársainak és olvasóinak. Minthogy az adatbázis az egyes tagintézmények által nyújtott fájlokból folyamatosan gyarapszik, így 2001 folyamán az Egyesült Királyság székesegyházi könyvtárainak rekordjai és az Orosz Nemzeti Könyvtár 4000 rekordja fog beépülni. A közeljövőben kerül be az adatbázisba a teljes VD-17 (17. századi német központi katalógus), amelyhez képi ábrázolások is tartoznak. Az Országos Széchényi Könyvtár 2002 évi végéig vállalta, hogy a CERL rendelkezésére bocsátja az OSzK antikva-katalógusának és az RMNY-nek fájllját.

A tagok számára a CERL korlátlan mennyiségű keresést biztosít a Hand Press Book adatbázisban. De a tagok számára külön fájlként ugyancsak hozzáférhető az angol 18. századi katalógus, az ESTC (English Short Title Catalogue) és a német központi katalógus, a DBD (Deutsche Bibliothek Database). Ez utóbbi a lipcei Deutsche Bücherei és a frankfurti Deutsche Bibliothek anyagát tartalmazza.

Az Országos Széchényi Könyvtár CERL-tagságával az olvasók, használók, más intézményekben dolgozó könyvtárosok is korlátlanul hozzáférhetnek a HPB-hez és a két másik, fenti adatbázishoz. Interneten, felhasználóbarát web-felületen történik a keresés. Erre a célra az OSzK Kéziratok és Régi Nyomtatványok Kutatótermében újonnan beállított számítógép használható. Az adatbázisban való kereséshez kézikönyv szolgál, megnyitásához pedig segítséget nyújtanak a Régi Nyomtatványok Tárának és RMNY Szerkesztőségének munkatársai.

A CERL szervezet évente közgyűlésen számol be annak az évnek főbb eseményeiről, a pénzügyi mérlegről, az új fájlokról, új tagok belépéséről. A legutóbbi, 2000. november 9-én megtartott éves közgyűlésen jelentették be az Országos Széchényi Könyvtár és a lyoni Városi Könyvtár csatlakozását. Minden teljes jogú tag egyenrangú felet képvisel a szervezetben, amely egyébként

most 37 tag-intézményt számlál 15 országból. A környező országok közül csak Magyarország lett tagja a szervezetnek, egyelőre még Ausztria is csak megfigyelőként vesz részt időnként a közgyűlés munkájában. Lehetőség van egyébként csoportos tagságra is, egy nemzeti könyvtár és az adott ország öt másik könyvtárának részvételével, ebben az esetben a tagdíj is megoszlik. Ugyancsak a 2000. novemberi közgyűlésen került új tisztségviselő az elnöki székbe, amennyiben Dr J. M. Smethurst (London, BL), aki megalakulása óta a Konzorcium elnöke volt, lemondott, és helyét Dr Anne Matheson foglalta el a skót Nemzeti Könyvtárból. A titkár továbbra is Dr Lotte Hellinga és az igazgató személye is változatlan: Dr Marian Lefferts, mindketten a British Library részéről.

Az adminisztratív teendőkön kívül három szakmai kérdés szerepelt a közgyűlés napirendjén. Először beszámoló hangzott el a „Digital Scriptorium” nevű kezdeményezésről. Ennek lényege az a tagtársak részéről felmerült igény, hogy a CERL eredeti funkcióját az írott örökség kéziratos részére, elsősorban a legkorábbi európai kéziratokra is kiterjesszék, az 1600-as időhatárig. A vezetőség örömmel üdvözölte ezt a kezdeményezést, és javasolta annak megvizsgálását, hogy ezt a munkát hogyan lehet legmegfelelőbben bevonni a CERL jelenlegi tevékenységébe, tekintve, hogy a tagkönyvtárak általában gazdag kézirattal állománnyal is rendelkeznek, és valószínűleg érdeklődnének a kezdeményezés iránt. Éppen ezért a vezetőség kisebb munkacsoport felállítását javasolta, akik megvizsgálják a lehetőségeket és az egyes országokban máris folyó digitális kézirat-katalogizálási munkákat, és erről a következő, 2001. év őszi tartandó közgyűlésen beszámolnak.

A másik, ugyancsak sokakat érdeklő téma a digitális ábrázolások kérdése volt. Jelenleg igen kevés kép tartozik a Hand Press Book adatbázisba, de mivel a közeljövőben a VD-17 is bekerül az adatbázisba, ez felvetette a digitális képek kezelésének kérdését a HPB-n belül. A kérdés tehát máris aktuális. A CERL egyelőre azon az állásponton van, hogy a képek továbbra is annál az intézménynél lesznek tárolva, amelyek lehetőséget adott a CERL-nek, hogy a kép linkkel bekerüljön a HPB adatbázisba. A CERL-nek jelenleg nincs kapacitása arra, hogy az ábrázolásokat tárolja. Vagyis a CERL csak olyan képekhez tartozó linkeket tud elfogadni, amelyek az interneten át hozzáférhetőek. A képek a web-en olyan minőségben lesznek bemutatva, ahogy azt a szolgáltató intézmény adja. A digitális képek mindig egy bizonyos példány állapotát mutatják, tehát nem feltétlenül képviselik egy kiadás minden egyes példányát. Ezért a HPB adatbázisban minden egyes digitális kép ahhoz a HPB rekordhoz lesz linkelve, amely leírja a példányt. A CERL csak a bibliográfiai rekord és a digitális kép kombinációját tudja elfogadni. Egyelőre nem lehet szó arról, hogy a CERL valamiféle szabványt állítson fel a képek digitalizálásának programjára, amelyhez azután minden intézménynek ragaszkodnia kellene. Mégis, a nem megfelelő képek rendszerbe való bevitelét elkerülendő, a CERL-nek talán meg kellene állapítania a minimális igényeket. Végül soron azonban a közgyűlés véleménye az volt, hogy a digitális ábrázolások kérdésére néhány év múlva, amikor már több tapasztalatuk lesz a képekkel, újra vissza kell térni.

Ehhez kapcsolódó fejlesztési kilátásként felmerült, hogy létre kellene hozni a HPB short-title indexét. Ezek ugyanis nem utalnának egy bizonyos példányra, és ezért összeköthetők lehetnének linkekkel bármely példány digitális képével, még akkor is, ha az a bizonyos példány nem szerepel a rekordok között. Mintaként az angol Illusztrált ISTC-CD-re lehet támaszkodni, ahol ezt az elvet sikeresen megvalósították. Ha már nagy számban lesznek digitális képek az adatbázisban, létre kell hozni a képek short-title jegyzékét, hogy képre is lehessen keresni.

Harmadik témaként azokról a tezaurus-fájlokról hangzott el beszámoló, amelyek a városok, a nyomdák-kiadók és szerzők nevének egységesítését szolgálják majd. A jelenlegi helyzetben ha egy névre keresünk, nem feltétlenül kapjuk meg az összes, arra a szerzőre ill. nyomdahelyre vonatkozó információt. Ezért a CERL egy standard és variáns névalakokon alapuló tezaurus kiépí-

tésébe fogott. A földrajzi és nyomdász- kiadói nevek mintáját egy göttingeni munkacsoport készíti, a példaként bemutatott személy éppen Johann Thomas Trattner bécsi nyomdász, kiadó, könyvkereskedő volt, akinek azonban – a HPB-ben szereplő eddigi rekordok alapján – magyarországi működésére nem derülhetett fény.

Az éves közgyűléshez kapcsolódva 1997 óta szemináriumot is rendeznek, valamilyen, a CERL célkitűzéseivel kapcsolatos kérdéskör megvitatására. Ez alkalommal olyan beszámolók hangzottak el, amelyek vagy az olaszországi könyvtárakban folyó régi könyvekkel kapcsolatos digitalizálási munkálatokról szóltak, vagy általában a képi ábrázolásokról, digitális képekről.

Marina Venier a római Nemzeti Könyvtárban folyó, régi könyvek digitalizálásával kapcsolatos tervekkel ismertette meg a hallgatóságot. Itt a „Cinquecento” program során autopszia útján feldolgoztak mintegy 17 000 művet, amely háromnegyed részét teszi ki a római Nemzeti Könyvtárban lévő összes 16. századi könyvnek. 1999-ben belefogtak egy másik programba, a „Seicento”-ba, amely ugyanúgy autopsziával a könyvtár 17. századi 30.000 féle nyomtatványát katalogizálja. Ez utóbbi programmal párhuzamosan hozzák létre az itáliai 17. századi nyomdai és kiadói jelvények adatbázisát (MARTE: Marche tipografiche editoriali). A készülő adatbázis jelenleg 400 jelvényt tartalmaz, és akkor lesz hozzáférhető a könyvtár website-ján, amikor a „Seicento” program befejeződik, előreláthatólag 2002 elején. A római Nemzeti Könyvtár egy „Tesaurus”-programban is részt vesz, amely kétszáz itáliai, olasz nyelvű 17. századi művet digitalizál teljes terjedelmükben. A munkát gondos egyeztetés előzi meg a többi olaszországi könyvtárral, nehogy felesleges munkát végezzenek.

Claudia Leoncini az Istituto Centrale per il Catalogo Unico munkatársa az on-line képekről beszélt, az EDIT 16, tehát az olasz központi antikva-katalógus tapasztalatai alapján. A rekordok egy részéhez már vannak képek, kiadói vagy nyomdászjelvények, de most kezdődött a címlapok digitalizálása. A jelvényekre vonatkozó információ tartalmazza a fő figurális elemek leírását, az azt használó kiadó vagy nyomdász nevét, időkorét, és hivatkozást bibliográfiai forrásművekre. Elhangzott még előadás Rosaria Campioni, Emilia Romagna tartomány könyvtári központjának munkatársától a különböző könyvtárak régi könyv állományának on-line katalogizálásáról, régi katalógusok konvertálásáról. E munkálatokhoz a olaszországi nemzeti kulturális örökség minisztériumának vannak saját programjai, mint a „Folia” vagy a „Sebina” rendszer.

Francois Dupuigrenet-Desrousilles a francia bibliográfiai intézet részéről a „Debora” programot mutatta be, amely 16. századi könyvek számítógépes hozzáférhetővé tételét tűzte ki célul, képek tömörítésével (Debora: Digital Access of Old Books of the Renaissance). A „Debora” elve az, hogy előnyben részesítik a képi ábrázolást a szöveggel szemben. Foglalkoznak az iniciálék azonosításával is digitális eszközökkel.

A sok digitális képekkel kapcsolatos kezdeményezés mellett ezzel ellentétes, vagy legalábbis józanságra és mérsékletre intő előadás is elhangzott Gunilla Jonsson-tól, a stockholmi Királyi Könyvtár munkatársától. A digitális képekkel kapcsolatban tett fel provokatív kérdéseket, kifejezve meggyőződését, hogy az esetek többségében a felhasználót jobban eligazítja egy leírás és jegyzetben magyarázat, mint két kép bemutatása. Vagyis általában a képek nem helyettesítik azt az értelmezést és útmutatást, amit a katalogizálótól kaphatunk. Továbbá, a túlságosan rövid címléírás és hozzá egy digitális kép nem feltétlenül olcsóbb, mint egy részletes címléírás. Bár a képi ábrázolások valóban növelik a leírás értékét, de általánosan elfogadott szabványok hiányában azonosításként nem, hanem csak illusztrációként használhatók. A mindenáron történő kép-digi-

talizálással várni kellene addig, amíg végleges formában elkészülnek a nemzetközi szabályozások a képek azonosításra való felhasználásáról.

Azáltal, hogy mostantól Magyarország is a részt vesz a régi könyvek digitális feldolgozásának e fontos nemzetközi fórumán, a közgyűlések és éves szemináriumok révén közvetlenebbül is értesülhetünk az Európa-szerte folyó munkálatokról. Ugyanakkor lehetőségünk van az itthon folyó hasonló jellegű munkák külföldi megismertetésére, „népszerűsítésére” is.

V. ECSEDY JUDIT

Még egyszer a Melius-féle nyomtatvány-töredékről. Újabb kutatásaink eredménye alapján korábbi állításunkat módosítanunk kell az 1570-ben, a Komlós-féle tipográfiában készült, ismeretlennek hitt Melius mű (S RMNy 278A) töredéke kapcsán.¹ A Csíkszeredán kiáztatott nyomtatvány-töredék valójában *Melius Juhász Péter* ugyancsak 1570-ben kiadott *Az egez Szent Irasbol valo igaz tvdoman ...*² című művének második, külön címlappal kezdődő részéből való. Az összes más nézeteket cáfolni kívánó, kérdés-felelet formájában megírt református vitairatnak a Krisztus istenségével kapcsolatos állításokat cáfoló 42 pontja közül az I jelű füzetben a 18-tól a 23. pontig tartó szövegrész töredéke került elő.

A makulatúraként felhasznált I jelű füzet külső szélének a töredéket megőrző kötéstábla méretehez igazodó vágása miatt a füzet első két levelénél hiányzik a 93 mm széles szövegtükörből 50 mm, míg a negyedik levél mindkét lapjának alsó szöveges részéből tíz sor, cca. 41 mm veszett el.

A nyomtatvány tipográfiai jellemzői alapján megállapítható, hogy Meliusnak ez a műve az 1570. március 1-jei ajánlást követő és augusztust megelőző hónapokban hagyta el Komlós András nyomdáját. A kiadványban ugyanis megtalálható az a 118 mm-es antikva betűtípus fordított állású, suta verzális „Z” betűje, amely 1570 augusztusát követően már nem fordult elő a Komlós-féle kiadványokban. Továbbá a Komlós András saját készletéből származó másik, 86 mm-es antikva betűsor szövegtípusként való alkalmazása ugyancsak nem fordult elő 1570 augusztusa után a debreceni nyomtatványokban.

Végezetül ebből az esetből is levonható az a tanulság, hogy mind az irodalomtörténészek, mind a nyomdászattörténészek számára mennyire fontos lenne Melius Juhász Péter összes művének kiadása.

BÁNFI SZILVIA

1848–49-es dokumentumok az egyesült Debreceni Polgári Casino-ban. Gróf Széchenyi István a reformkor kiemelkedő alakja, aki többször utazott Angliába, járt Itáliában, Francia-, Német-, Görög- és Törökországban, utazásai révén látta, hogy az országban az igazi változást a „kiművelt emberfők” sokasága jelenti.

Az angol példa nyomán olyan intézetek, kaszinók létrehozására gondolt, ahol a társadalom különböző rétegei egymással találkozhatnak, művelhetik magukat a hazai és külföldi lapok, köny-

¹ BÀNFI Szilvia: *A csíksomlyói ferences gyűjteményben lappangó ismeretlen, 16. századi debreceni nyomtatvány-töredékek.* = MKsz 2000. 4. sz. 423–425.; BÀNFI Szilvia: *Az Fiú is Jehova. Ismeretlen művek Komlós András műhelyéből.* In: *Egyház és művelődés.* Debrecen, 2000. 15–17.

² RMNy 279 „I” füzet.